

РЕЦЕНЗИЯ

**от доц. дн Любен Владимиров Витанов,
относно дисертационния труд на Магданела Златкова Делинешева
за присъждане на научна и образователна степен „доктор“ от професионално
направление 1.3. Педагогика на обучението по... (Методика на обучението в
детската градина и началното училище по домашен бит и техника), докторант
заочна форма на обучение ва СУ „Св. Кл. Охридски“ на тема „Дидактическа
технология за развитие на инициативност и предприемчивост в избираемите
дейности по технологии и предприемачество в началните класове“, с научен
ръководител доц. д-р Николай Цанев**

Съответствие на процедурата с действащата нормативна уредба

Магданела Делинешева е зачислена със заповед: №РД-20-1054/05.07.2018 г. (считано от 10.07.2018 г. до 10.07.2021 г.) и отчислена с право на защита със заповед за защита №РД-20-1408/21.07.2021 г. (считано от 10.07.2021 г.) на ректора на СУ „Св. Кл. Охридски“.

Дисертационният труд е обсъден на заседание на катедра „Начална училищна педагогика“ към Факултета по науки за образованието и изкуствата на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ на 4 юли 2022 г. и е насочен за защита пред специализирано научно жури, определено със заповед на ректора СУ „Св. Кл. Охридски“, № РД 38-214/03.05.2022 г.

Разработени и предадени в срок са всички необходими документи и материали.

Спазени са всички необходими процедури по Правилника за прилагане на Закона за развитието на академичния състав в Република България и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“.

Общо биографично представяне на кандидата

Магданела Делинешева завършва Великотърновския университет „Св. Св. Кирил и Методий“ със специалност учител по български език и литература и английски език и литература – „Магистър“. Обучава се успешно и придобива бакалавърска степен от същия университет по специалност „Маркетинг“ и професионална квалификация „Икономист“.

През годините Делинешева участва в много квалификационни обучения и придобива успешно сертификати и дипломи от „Юролинк“, Шефилд, Англия и Организация на Международния бакалауреат (International Baccalaureate Organisation).

Магданела Делинешева има богат педагогически и организационен опит. Повече от 30 години работи като учител, преводач, редактор, ръководител и координатор в различни общински и частни училища, общински институции и неправителствени организации.

През всичките години тя проявява професионални качества и успешно ръководи различни проекти, много от които в областта на обучението по предприемачество, финансовата грамотност, иновациите, социалното включване, уменията за реализация на пазара на труда и др. Придобива огромен опит в разработване на образователни програми по икономика, бизнес и предприемачество за училищно образование, участие

в експертни групи в областта на образованието, обучение на учители, управление на програми.

Специално внимание трябва да се обърне на нейните усилия за превод, редакция и адаптиране на учебници и учебни материали за ученици по бизнес, икономика и предприемачество, както и участието ѝ в разработването на успешни учебници и учебни помагала по технологии и предприемачество в училище.

Актуалност на проблематиката на дисертационния труд

Дисертацията е насочена към изследване на важен и актуален за обучението по технологии и предприемачество проблем – планирането и организирането на обучението по предприемачество в началните класове. Проучени и анализирани са значими проблеми от теорията и методиката на икономическото образование и финансовата грамотност – важни приоритети в българската и европейската образователна политика.

Така дисертацията проучва предприемачеството в по-широкия контекст на концепцията на Европейския съюз за учене през целия живот като ключова преносима компетентност. Този подход предлага и разнообразни решения за неговото ефективно развитие като съществена част от обучението и училищната подготовка.

Актуалността на дисертационния труд произтича и от изследването на учебната документация, учебници, методически предложения и варианти, както и генерирането на рационални решения за по-продуктивно развитие на предприемаческата компетентност.

Структура и съдържание на дисертационния труд

Дисертацията е разположена върху 332 страници, от които 161 страници изложение, 15 страници библиография и 156 страници приложения. Включва увод, четири глави, заключение и библиография. Структурирани са и научни приноси. Коректно са посочени публикации по темата на дисертацията. Библиографията съдържа 162 разнообразни литературни източника: 98 източника на кирилица и 64 на латиница. Включени са и 7 приложения.

Графичното оформление е много добро и включва фигури, таблици и диаграми. Стилът и езикът на дисертацията са научно издържани.

Целта, задачите, хипотезата и методиката на изследване са добре формулирани и дават възможност за провеждане на едно добре структурирано педагогическо изследване. Използват се разнообразни методи на проучване, включително експериментална и опитно-изследователска работа. Прилагат се и ефективни подходи, методи и техники за обучение по предприемачество в началните класове.

Много добро впечатление правят подбраните и ефективно използвани методи: проучване, контент анализ, педагогически експеримент, експертна оценка, анкетно проучване и математико-статистически методи за обработка и анализ на резултатите от изследването.

В първата глава на дисертацията се разглеждат основните научно-теоретични проблеми на обучението по предприемачество. Описани и анализирани са неговата същност и характеристики. В отделните части се прави добър анализ на историческото развитие на предприемачеството и характеристиките на предприемача. Добре са структурирани определения, понятия, модели и подходи.

Добро впечатление прави и прегледа на основните подходи в обучението по предприемачество, макар, че можеше да бъде разширен кръга от концепции на различни автори. Посочени са някои ключови основи за обучението по предприемачество: конструктивизъм, учене чрез опит, проектно и проблемно базираното обучение и др.

Във втората глава се разглежда мястото на обучението по предприемачество в начален етап. Направен е много добър исторически обзор на въвеждането и разпространението на обучението по предприемачество в българското училище от средата на 90-те години на 20 век. Очертани са параметрите на първите стъпки и пътя към повишаване на икономическата култура и по-активното въвеждане на понятия от областта на икономиката и финансовата грамотност в рамките на технологичното обучение.

Много добре се анализира и обучението по предприемачество в образователните политики, приоритети и нормативни документи.

Добре се очертават приоритети на компетентностния подход и концепцията за учене през целия живот. Систематизирани са основните постижения и проблеми, посочени са важни педагогически приоритети.

Искам специално да отбележа и анализа на необходимостта обучението по предприемачество да се осъществява не само в специализирания учебен предмет, но и в други предмети, включително и в часа на класа, при работа по разнообразни проекти, теми и дейности, свързани с кариерно ориентиране.

Много добре са структурирани основните предизвикателства пред училищното обучение по предприемачество, свързани с организацията и съдържанието на обучението, с учебните материали по предприемачество, както и с обществените нагласи към обучението по предприемачество.

Отлично впечатление прави анализът на държавните образователни стандарти и компетентностите като очаквани резултати в учебните програми. Той е професионален, често критичен и посочва някои проблеми и важни въпроси. Въпреки някои неоснователни заключения и грешки, адмиравам този подход.

Третата глава описва преобразуващо педагогическо изследване, което включва експеримент, проведен в няколко етапа с 204 ученици от София и други градове.

Създадени, адаптирани и апробирани са разнообразни методи, техники и подходи за осъществяване на добре структуриран методически модел с дидактически варианти за реализиране на обучение по предприемачество. Той включва експериментална учебна програма по предприемачество за избираеми или факултативни учебни часове, както и за занимания по интереси. Тя успешно допълва и надгражда знанията и уменията от учебните програми по технологии и предприемачество, насочени към икономическите знания и бизнес уменията.

Много добре са обмислени и апробирани автентични практически ориентирани теми, насочени към формиране на начална икономическа грамотност и предприемачески дейности като управление, маркетинг, финанси, счетоводство.

Темите са отлично разработени в подходящи за учениците малки разкази за предприемачи. Те включват не само текстове, но и разнообразни задачи и дейности.

Осигурени са методически и с разработени от авторката, добре структурирани работни листове към всяка тема.

Ефективен е и методическият подход за представяне на икономически знания чрез добре подбрани и поднесени художествени текстове. Те са в основата на система от педагогически техники, насочени към индиректно представяне на учебно съдържание.

При работата по конкретните теми, учениците от експерименталните паралелки се включват в задачи и дейности за планиране и анализ, финансово осигуряване и бюджетиране, вземане на обосновани решения и др.

Текстовете и задачите следват практически, автентичен подход на преподаване и учене, при който учениците конструират своето разбиране за важни аспекти на предприемачеството и обогатяват своя опит.

Отлични са и дейностите за учениците, насочени към практическа работа в работни сектори, в които те прилагат и усъвършенстват своите знания и умения.

Искам да обърна внимание, че в методическите разработки на Магданела Делинешева се прилагат успешно методи и техники за активно учене. Такива са добре структурирани проекти, проблемни ситуации и казуси, симулативни и делови игри и др. Те представляват много добър завършващ приложен аспект на обучението по предприемачество, като дават възможност на учениците да приложат усвоените знания и умения в конкретни практически предприемачески дейности. Така предложените експериментални методически варианти, уроци, задачи, теми и дейности са богати, завършени, разнообразни и полезни.

Много добро впечатление прави и разработването и апробирането на инструментариум за диагностика на резултатите от обучението по предприемачество в експерименталните паралелки.

Докторантката структурира много добри критерии и показатели, които включват не само традиционните икономически знания и умения, но и умения за решаване на проблеми, за пренос, откриване на „ниши“ и възможности, за творчество и иновативност. Въпреки, това липсват някои важни, според мен критерии за ефективно оценяване на предложената методика на обучение.

Приложени са много добри процедури за оценяване ефективността на предложената методика и подходи.

В четвърта глава се прави анализ и на резултатите от изследването. Осъществената успешна апробация показва ефективността на предложения подход, учебно съдържание, задачи. Те са описани и структурирани много добре в направения математически и статистически анализ.

Проведеното анкетно проучване с 76 респонденти от цялата страна, потвърждава концепцията на авторката, че дейностите по интереси имат ключово място в осъществяване на допълнително обучение по предприемачество в училище. Те са желани и предпочитани от учителите и експертите.

Резултатите са потвърдени и с входяща и изходяща диагностика в експерименталните паралелки.

Проведено е и успешно изследване с експертни оценки на 49 участници – учители, експерти и преподаватели от висши учебни заведения. Описани са много добри количествени и качествени оценки.

Оформени са прецизни и добре систематизирани резултатите по всички показатели и критерии на изследване, представени в таблици, диаграми и графики.

Представените резултати потвърждават хипотезата на научното изследване и дават достатъчно научни основания да се потвърди ефективността на създадената и апробирана методическа система на обучение за предприемаческа компетентност на учениците в избираемите часове и дейности по технологии и предприемачество.

Научно теоретични и практико-приложни приноси

Приносите на дисертацията са добре подредени и изведени. Те напълно отговарят на проведеното изследване и преобразуващата работа с участието на експериментални класове.

Приносите имат теоретичен, методически и приложен характер. Та са свързани с описан, систематизиран и анализиран методически и практически опит на докторантката за прилагане на успешно и ефективно обучение по предприемачество в начален етап.

Той включва добре балансирани традиционни, активни и иновативни елементи на учебно съдържание, методи и техники на обучение.

Разработени, адаптирани и апробирани са много добре работещи теми, уроци и дейности, които могат да се използват успешно в обучението по предприемачество.

Създаден е и работещ диагностичен инструментариум.

Автореферат

Авторефератът е много добре разработен. Отговаря на всички изисквания – технически и съдържателно. В него коректно се отразяват основните въпроси, проблеми и постижения на дисертационния труд.

Публикации по темата на дисертацията

По темата на дисертацията Магданела Делинешева публикува 6 статии в български и международни научни методически списания и сборници от конференции. Те са разнообразни и представителни.

Много добре разработени са и посочените други публикации – учебни помагала, работни листове и методически насоки по предприемачество „Малки предприемачи“, както и ръководство за учителя и доброволеца за обучението по „практични финанси“.

Безспорен успех е и нейното участие в разработване на учебници и книги за учителя по технологии и предприемачество за начален етап.

Макар и с минимален брой от 80 точки от двете групи показатели, Магданела Делинешева покрива наукометричните изисквания за научно образователната степен „доктор“, макар в представената справка да има някои неточности.

Лични впечатления

Личните ми впечатления от Магданела Делинешева са за един отдаден на проблемите на обучението по предприемачество професионалист. Нейната енергия, инициативност и стремеж към иновации са за пример.

Познавам я като отдаден на каузата за ефективно формиране на предприемаческата компетентност на учениците, обучаващ и вдъхновяващ много учители специалист.

Бележки, препоръки и въпроси

Някои от теоретичните постановки в първа глава са ограничени или непълни. Например важната констатация, за разбиране на термина обучение по предприемачество с негова основна цел се явява изграждането на предприемчивост. Така се създават условия за намаляване дела на икономическите знания и умения, което в същото време е преодоляно в експерименталната работа.

Предложената класификация на методите на обучението по предприемачество за възрастовата група, основана на класификацията на Марин Андреев (1987) не е достатъчно ефективна и съвременна. В нея, например липсват или са класифицирани по друг начин методите за активно учене, които иначе докторантката успешно прилага в работата си с малките ученици.

Необоснована е и констатацията, че образователното министерство не съумява да обясни ясно в какво се състоят промените от въвеждането на учебния предмет „Технологии и предприемачество“. То категорично ги е формулирало в нормативните документи – държавни образователни стандарти и учебни програми.

Не мога да приема и констатацията, че в обществото традиционно преобладават негативни настроения по отношение на всяка промяна в образователната система, както и битувашите стереотипи за предприемачеството. Мисля, че обратно, то е значително позитивно настроено към това обучение, което се отразява и в нарастващия брой от училища и класове с избираеми дейности по предприемачество, за което принос имат и родителите.

Имам бележки и към обхвата на експерименталната работа. Мисля, че той можеше да бъде разширен и апробиран, макар и с отделни теми и дейности поне в още един клас на началното училище. Така методиката щеше да е много по-широко приложима, защото в четвърти клас има важни промени в обучението по предприемачество, включително броя и времетраенето на часовете в училище.

Мисля, че изследването би спечелило, ако в диагностичната процедура бяха включени важни показатели като уменията за работа в екип, поемане на премерени рискове, вземане на решения, както и кариерното ориентиране.

Имам и бележка към представената таблица за наукометричните показатели на докторанта. Там публикациите не са категоризирани и липсват съответните точки за всяка от тях.

Заклучение

Представеният за обсъждане и защита дисертационен труд е резултат от отлично планирана и осъществена теоретична, приложна и опитно-изследователска работа. Тя включва много добре осъществено изследване, резултатите от което имат теоретична и приложна значимост.

Дисертацията има достатъчно задълбочено изследване, изводи, приноси, публикации и отговаря на Закона за развитие на академичния състав и Правилника за неговото прилагане на СУ „Св. Кл. Охридски“.

Това ми дава основание да дам положително заключение и положителна оценка за присъждане на Магданела Златкова Делинешева на научната и образователна степен „доктор“ по професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по... (Методика на обучението в детската градина и началното училище по домашен бит и техника).

София, 08.09. 2022 г.

Изготвил рецензията:

(доц. дн Любен Витанов)